

5 می 2022

داکتر سید عبدالله کاظم

عتیق رحیمی و شهکار دیگرش

"خسرو و شیرین" داستان عاشقانه ای است که نظامی گنجوی آنرا در قرن پنجم هجری قمری بطور منظوم در آورده و یکی از شهکارهای ادبی عصر خود بشمار میرود که تا امروز در جهان عشق و عاشقی در ردیف دیگر ماجراهای عشقی تاریخی جای خاص خود را دارد. عتیق رحیمی جوان مهاجر افغان که چهار دهه قبل از جور روزگار از افغانستان وطن مالوفش رخت سفر بربست و در دیار هجرت به فرانسه پناه جست، اکنون به این داستان تاریخی روح جدید بخشیده و آنرا روی صحنه اوپرا در فرانسه در آورده است. عتیق رحیمی که با

استعداد کم نظیر در فراگرفتن زبان فرانسوی در مدت کوتاه خود را به جایی رسانیده و به نوشتن آثاری در آن زبان پرداخته که موفق به دریافت جایزه بزرگ ادبی فرانسه گردیده است. او امروز بدون شک یکی از جمله شخصیت های سرشناس حتی در سطح جهانی محسوب میشود که مایه افتخار و مباهات برای افغانها و افغانستان میباشد. آثار مشهور او: "سقاها"، "بانوی رودنیل"، "سنگ صبور" و اینک اوپرای "خسرو و شیرین" است که برای دو هفته (از دوم تا دوازدهم ماه می) در سالون بزرگ اوپرای شهر لیون - فرانسه نمایش داده میشود. جزئیات مربوط به این پدیده هنری را آقای حسین دانش طی یک نوشته دلچسپ نقد نموده که در وبسایت فارس/دری بی بی سی دیروز مورخ 4 می 2022 (14 ثور 1401) با تعدادی از عکسهای مربوطه به نشر رسیده است که اینک متن مکمل آن جهت معلومات مزید هموطنان در این پورتال تقدیم میگردد (البته در نشر عکسها اختصار صورت گرفته است) - باتشکر از بی بی سی

عتیق رحیمی، عشق 'خسرو و شیرین' را روی صحنه اپرای لیون برد

• حسین دانش (منتقد هنری)

۱۴ ثور/اردیبهشت ۱۴۰۱ - ۴ مه ۲۰۲۲

عتیق رحیمی، نویسنده و فیلمساز افغان - فرانسوی، اپرای "شیرین" را در شهر لیون فرانسه روی صحنه برده است. این اپرا بر اساس منظومه "خسرو و شیرین" اثر نظامی گنجوی، شاعر فارسی زبان قرن پنجم هجری قمری به فرانسوی نوشته شده و روایت تازه و مدرنی از این اثر عاشقانه شرقی است.

رحیمی در تعریف روایت خودش از این اپرا، آن را نمایش آوارگی در عشق، سرکشی در هوس، رهایی در زنانگی، تراژدی در قدرت،

د پانو شمیره: له 1 تر 4

افغان جرمن آنلین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلېکنډي د لیکنيزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هيله من يو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په څیر و لولئ

شکست در مردانگی و حیرت هنری در تنانگی از یک اثر کلاسیک فارسی بیان کرد. این نویسنده و فیلمساز، نظامی گنجوی را فمینیستی می‌داند که ۹ قرن پیش، از قدرت و درایت زن، عشق و شجاعت زن و تنانگی او، عریان سخن گفته است. رحیمی، منظومه "خسرو و شیرین" و همچنین "هفت پیکر" را نمونه بارزی از نگاه فمینیستی در آثار نظامی گنجوی دانسته است.

اپرای بزرگ شهر لیون، نمایش "شیرین" را اولین اجرای جهانی از منظومه "خسرو و شیرین" اعلام کرده که تیری اسکاش، آهنگساز مطرح اپرا، ساخت موسیقی آن را برعهده دارد. این آهنگساز برخی آلات موسیقی خراسانی را نیز در ارکستر استفاده کرده است. عتیق رحیمی مدت پنج سال روی متن اپرا کار کرده است. او گفت، قرار بود اپرای "شیرین" در سال ۲۰۲۰ اجرا شود اما به دلیل شرایط کرونا به تعویق افتاد و اکنون روی صحنه آمده است.

شخصیت شیرین در نمایش اپرا اپرای "شیرین" با صحنه‌ای آغاز می‌شود که در پس‌زمینه بازیگران، تصویر زنی با لبان دوخته شده را می‌بینیم. این تصویر نمادین و اعتراضی، شرح وضعیت زنان در جوامع تحت سرکوب و حاکمیت مذهبی در دنیای معاصر است. شرح ممنوعیت‌ها، سانسور، سکوت و سرکوب صدا، تن و روان آنان است. صحنه بعد، باربند چنگ‌نواز و نکبسا، وارد می‌شوند و به فارسی از نامیرایی سخن می‌گویند.

"درآمد باربند چون بلبل مست

گرفته بر ببطی چون آب در دست"

شیرین را با بدن برهنه در چشمه آب می‌بینیم که در فضای تنانه و نامیرایی داخل آب است و خسرو از پشت برگ درختان، در حیرت و شگفتی از زیبایی و تنانگی او غرق است. این صحنه اپرا با الهام از یک تابلوی مینیاتوری مشهور خلق شده است.

عتیق رحیمی می‌گوید: "در روایت نظامی گنجوی، شیرین به عنوان یک زن مدرن و امروزی مطرح است. به این معنا که شیرین در مسند رهبری جامعه نقش دارد، سرکشی و استقلال عمل دارد، در شمشیربازی و چوگان مهارت دارد، با موسیقی و رقص پیوند دارد، شجاعت و اندیشه‌ورزی دارد و در عین حال بر زنانه‌گی و قدرت بدن خود آگاه است. شیرین عاشق می‌شود و سپس همان عشق، او را آواره می‌کند. از مکر خسرو در خیانت بر فرهاد آشفته می‌شود و در نهایت بعد از کشته شدن خسرو، در پاسخ پسر او شیرویه برای ازدواج، بدنش را در اختیار او قرار نمی‌دهد و به زندگی خود پایان می‌بخشد."

رحیمی می‌گوید، با آن که خسرو و شیرین نخست توسط فردوسی در شاهنامه نوشته شد اما فردوسی تمرکز بیشتر بر جنبه حماسی و رویکرد مردانه‌محور روی شخصیت خسرو داشته است. اما نظامی گنجوی، شیرین را محور اصلی منظومه خودش قرار داد و بعدی متفاوتی را مطرح کرد. نظامی گنجوی با بهره‌گیری از زمان اتفاق داستان در قبل از اسلام، عشق، روان و احساس انسانی را در قالب نیاز زمینی و تنانگی خلق کرد.

عتیق رحیمی معتقد است که نظامی گنجوی ۹ قرن پیش با نگاه بسیار

د پانو شمیره: له 2 تر 4

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلپیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولئ

تنانه و امروزی، بدن زن را توصیف کرده در حالی که اکنون در افغانستان، ایران و برخی کشورهای اسلامی این توصیف "ممنوع" است. رحیمی به این ابیات نظامی در شرح زیبایی شیرین اشاره می‌کند که سروده است:

دو شکر چون عقیق آب داده
دو گیسو چون کمند تاب داده
دو پستان چون دو سیمین‌نار نوخیز
بر آن پستان گل بستان درم‌ریز
ز لعلش بوسه را پاسخ نخیزد
که لعل ار او گشاید در بریزد

در این روایت زمینی از عشق، بدن یا تن، احساس و روان، زیبایی و جمال، و عشق و حیرت مطرح شده است. در این روایت، همه عاشق جمال شیرین هستند اما او خودش هم یک عاشق است. به گفته رحیمی، شیرین یک شخصیت "ابجکتیو" یا شی‌گونه برای عشق‌بازی یا یک شخصیت مفعول نیست بلکه یک شخصیت فاعل، عاشق، عمل‌گرا و پویا است.

ظرفیت‌های اپرایی داستان شیرین

منظومه خسرو و شیرین نظامی گنجوی، از ظرفیت‌های لازم برای هنر اپرا برخوردار است. موضوع عشق و تراژدی با شخصیت‌های قوی و بافت بوتیکای ارسطو، مهمترین ویژگی اپرایی بودن این اثر است. شعر و آواز نقش اساسی در این داستان دارد که برای اپرا بنایی مهم است. حضور باربند چنگ نواز و نکیسا به عنوان ترانه‌سرای ساسانی در داستان شیرین، به موسیقایی بودن اثر اپرایی کمک کرده است. به گفته رحیمی، تئاتر و سینما، مخاطب را به طرف هیجان می‌کشاند اما اپرا هنری است که بیننده را به سوی حیرت می‌برد. در عین حال خوبی اپرا این است که شما در یک زمان و صحنه، می‌توانید سه چهار حادثه را با هم ترکیب کنید. زمان در اپرا، خاصیت نامیرایی و نامحدود دارد. خاصیت یکی ساختن چند قرن پیش با وضعیت معاصر و انسان کنونی را دارد.

صورتگر نقاش در اپرای شیرین

در روایتی که رحیمی برای اپرا نوشته، شخصیت شاپور، نقاش دوره ساسانی نیز عاشق شیرین است اما برای خسرو فاش نمی‌کند. شاپور است که به عنوان یک هنرمند و صورتگر، شیرین را کشف و نقاشی می‌کند و تصویر او را برای خسرو درمداشن نشان می‌دهد. شاپور است که با همان نقاشی، خسرو را عاشق شیرین می‌سازد. و شاپور است که به درخواست خسرو، چهره او را هم نقاشی و برای شیرین به ارمنستان می‌برد و او عاشق خسرو می‌شود.

نویسنده اپرای "شیرین" می‌گوید، شاپور که نقش وصل‌کننده و مثلث عشق را دارد، خودش نیز عاشق شیرین است که بعد از حوادث و مرگ شیرین دیوانه می‌شود. رحیمی همچنین اضافه می‌کند که بر اساس پژوهش او و بنابر ابیات نظامی گنجوی، نام اصلی منظومه خسرو و شیرین "هوس‌نامه" بوده اما نظامی گنجوی بنابر دلایلی آن را تغییر داده است. رحیمی این بخش از منظومه را ذکر می‌کند که نام "هوس‌نامه" در آن آمده است.

"و لیکن در جهان، امروز کس نیست
که او را در هوس‌نامه هوس نیست
هوس پختم به شیرین دستکاری
هوسناکان غم را غمگساری
چنان نقش هوس بستم در او پاک
که عقل از خواندنش گردد هوسناک"

روایت نویسنده در این اپرا از شخصیت خسرو منتقدانه است. ایجاد تراژدی قدرت و اینکه اریکه قدرت و بازی‌های آن باعث خلق تراژدی‌های انسانی می‌شود در شخصیت خسرو پرویز انعکاس یافته است. خسرو با آنکه عاشق شیرین است اما موجود مچاله شده، محتاج و گرفتار در درون خود است. برای رسیدن به شیرین، فرهاد را قربانی می‌کند و

د پانو شمیره: له 3 تر 4

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکنی د لیکنیزی بنی پازوالي د لیکوال په غاره ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په خیر و لولی

در آخر بنا بر رسم کهن پدرکشی در قدرت، توسط پسرش شیرویه کشته می‌شود. شکست در مردانگی نیز بخشی از بن‌مایه این اپرا است.

شخصیت فرهاد اما در اپرای شیرین، یک هنرمند معمار و عاشق واقعی است. انسانی از خودگذر، باشهامت و در عین حال صادق؛ انسان کارگر که توسط قدرت و طبقه سرمایه‌دار حذف می‌شود.

در روایت عتیق رحیمی، پنج شخصیت، تمنای رسیدن به شیرین را دارند. هرگز پدر خسرو، شاپور نقاش، خسرو پرویز، فرهاد و شیرویه پسر خسرو.

رحیمی می‌گوید، دغدغه او از نوشتن این اپرا مانند سنگ صبور و کارهای دیگر او است و این دغدغه که زن چگونه می‌تواند خودش را از هوس مرد رها کند تا مفعول او نشود بلکه خودش فاعل باشد.

"خواستم بگویم در قصه و روایت من، زن دنبال خواستارهای خودش می‌باشد نه اینکه یک شی خواستی است. و اینکه زن، خود صاحب بدن خود است. شخصیت شیرین هم در این اپرا این ویژگی را دارد. شیرین رها در ذهن خود است. رها در بدن و روان خود است و یک زن پویاست."

موتیف‌های فکری در اپرای شیرین

عتیق رحیمی در رمان‌ها، فیلم‌ها، نقاشی‌های سیاه‌قلم و حالا در نمایش اپرا که روی صحنه آمده است، موتیف‌ها یا بن‌مایه‌هایی را به عنوان دنیای فکری خودش مطرح کرده است که در قصه‌ها، شخصیت‌ها، زمان‌ها و مکان‌ها و روایت‌های مختلف منعکس شده است. این موتیف‌ها عبارت است از عشق و تنانگی، تبعید و رنج، نقد ذیرکانه دین و تقدس، قدرت و استعمار، موضوع اعتراف به خطا و پرداختن به روان انسانی. این ویژگی‌ها در خاکستر و خاک، سنگ صبور، مرگ بر داستایوفسکی، سقاها و فیلم بانوی رود نیل وجود دارد که به عنوان بن‌مایه آثار او تلقی می‌شود و مواردی از همان موتیف‌ها در اپرای شیرین هم مطرح شده است.

بازیگران و صحنه آرایی

در اپرای "شیرین" جین جرارد، اپراخوان فرانسوی در نقش شیرین، جولیان بهر، در نقش خسرو، جان سباستیان در نقش شاپور نقاش، لورنت الوارو در نقش فرهاد و هنرمندانی در نقش‌هایی چون باربد استاد موسیقی عصر ساسانی، نکیسا ترانه‌سرا و نوازنده، و همچنین در نقش شمیرا و شیرویه حضور دارند.

اشعار و دیالوگ‌های فارسی نیز در این اپرا استفاده شده اما فرانسوی/فرانسه زبان اصلی این اپرا است. همچنین نگاره‌های مینیاتوری الهام گرفته از آثار کمال‌الدین بهزاد هروی که مرتبط با روایت قصه است به صورت نمایش پس‌زمینه استفاده شده است.

صحنه و مکان‌ها در اپرای "شیرین" شامل چشمه آب، قصر شیرین، کوه بی‌ستون و قصر خسرو در مدائن است. لباس و صحنه، ترکیبی از طراحی مدرن با گذشته است. آواز و موسیقی اپرا با مواردی از رقص باله است. رحیمی گفت، این اپرا در قالب دوازده تابلو کار شده است.

"شیرین" از دوم تا دوازدهم ماه مه سال جاری در سالن بزرگ اپرای لیون فرانسه بر روی صحنه است.

بیشتر در مورد کارهای عتیق رحیمی بخوانید

- سقاها؛ نگاهی به سیاسی‌ترین رمان عتیق رحیمی
- 'بانوی رود نیل' عتیق رحیمی برنده جایزه بهترین فیلم بخش نسل‌ها در جشنواره برلین شد
- عتیق رحیمی: نمی‌دانم اگر گلشیفته نبود سنگ صبور را می‌ساختم یا نه
- عتیق رحیمی برنده جایزه ادبی فرانسه شد

د پانو شمیره: له 4 تر 4

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاره ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرولو مخکي په خیر و لولی